

Sh.T.Yazdanova,
TDSHU magistratura talabasi
M.F.Norimqulova,
SamDU talabasi

TURIZM RIVOJLANISHDA BOLALAR MUZEYLARINI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekistondagi muzeylar faoliyati haqida bo‘lib, unda turizmning asosiy xizmatlaridan biri bo‘lgan ekskursiya xizmatining muzeylardagi ahamiyati to‘g‘risida ma’lumotlar berilgan. Shu bilan bir qatorda mamlakatimizda bolalar muzeylarini ochishning dolzarbligi to‘g‘risida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, muzey, ekskursiya, ekskursiya yetakchisi, xizmatlar diversifikatsiyasi, ta’lim, bolalar muzeyi, eksponatlar

Аннотация: В статье излагаются взгляд на музейную деятельность в Узбекистане. Особое внимание уделено роль экскурсионного сервиса в сфере туризма. В то же время было высказано мнение о важности открытия детских музеев в нашей стране.

Ключевые слова: туризм, музей, экскурсионное обслуживание, экскурсионный руководитель, диверсификация услуг, образование, детские музеи

Annotation: The given article demonstrates the museum activity in Uzbekistan and illustrates the role of excursion service in the field of tourism. At the same time, comments were made on the importance of opening children's museums in our country.

Key words: tourism, museum, excursion service, excursion leader, diversification of service, education, children's museum

So‘nggi o‘n yillar mobaynida turizmning yetakchi tarmoqlaridan biri bo‘lmish, muzeylar faoliyatida ommaviy axborot vositalari tufayli bir muncha o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Bugungi kunda muzeylar shunchaki antiqa eksponatlarni yig‘ib uni ommaga namoyish etadigan ilmiy ma’rifiy muassasa bo‘libgina qolmasdan, ko‘proq tashrif buyuruvchilarni qamrab olishga harakat qilmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda 350dan ziyod muzey va muzey faoliyati bilan shug‘ullanuvchi muassasalar mavjud bo‘lib, shulardan 90tasi davlat muzeylaridir. Ushbu muzeylarning fondida 2,4 milliondan ortiq nodir eksponatlar saqlab kelinmoqda.¹

¹ <https://daryo.uz/2017/10/05>

Zamonaviy muzeylarning aksariyati tadqiqot va ta’lim-tarbiyaviy vazifalarning bir butunligi xos. Muzeyning o’ziga xos ilmiy ommaviy va tarbiyaviy shakllari – ekspozitsiya va ko’rgazmalardir. Zamonaviy ilmiy tasnifda muzey tur va sohalar bo’yicha farqlanadi. Ijtimoiy vazifasiga ko’ra, ilmiy ma’rifat (muzeyning asosiy qismini tashkil etadi, ba’zan ular xalq muzeyi, ommaviy muzey deb ham ataladi), tadqiqot (ilmiy tadqiqot institutlari qoshida o’ziga xos laboratoriya vazifasini o’tovchi) va o’quv muzeyiga bo’linadi.

Muzeyda ilmiy tadqiqiy va tarbiyaviy ishlar olib boriladi, to’plamlarni butlaydi va o’rganadi, ilmiy hujjatlarni tayyorlaydi, muzey ashyolarini saqlash va ta’mirlash tartibini yaratadi, monografiya, katalog, yo’l-ko’rsatkichlar nashr etadi, zamonaviy muzeyshunoslik ishlab chiqqan ilmiy usul va metodologiya asosida ekspozitsiyalarda ilmiy tashviqotlar olib boradi².

Tomoshabinlar bilan ishlashning eng muhim shakli ekskursiyadir. Turizmning asosiy to’rtta xizmatlkarining biri aynan ekskursiya xizmati bo’lib, unda tashrif buyuruvchilarning ma’lum obekt haqidagi bilimini boyitish, amaliy tajriba hosil qilish hamda madaniy-ma’rifiy taassurot olishi ko’zda tutiladi.

Ta’lim-tarbiya va ilmiy vazifalarga ega bo’lgan muzey tizimi taraqqiyotiga obyektiv ehtiyojlar ortib bormoqda. Ammo hozirda muzeylarga tashrif buyuruvchilarning talablari o’zgarib bormoqda, ular ekskursiyaning axborotlilik funksiyasidan yetarlicha qoniqish olishmayapti. Ularning o’z tashriflaridan mamnun bo’lishlari marketingning asosiy elementi sifatida muzeylar faoliyatining muvaffaqiyatiga o’z hissasini qo’shadi.³ Shuning uchun ham muzeylardagi xizmat turlarini diversifikatsiyalash dolzarb vazifaga aylanadi.

Bunda ekskursiya yetakchisi bo’lgan muzey hodimlaridan muzeydagi eksponatlar haqida to’liq ma’lumotga ega bo’lish bilan bir qatorda nutqning ravonligi, nutq matnining qiziqarli va tematik(mavzulashtirilgan) bo’lishi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bu kabi maskanlarga tashrif buyuruvchilarning aksariyati tomonidan, ushbu mashg’ulotning “zerikarli” deya ta’rif berilishi bu aynan ekskursiya jarayoniga nisbatan ishlatiladi. Chunki ekskursiya ishtirokchilari eksponatlar bilan tanishish doirasida shunchaki maruza tinglaydilar, bu esa ko’pincha ularda ushbu noyob eksponatlarga bo’lgan qiziqishning susayishiga olib keladi.

Albatta so’nggi yillar davomida mamlakatimizdagi faoliyat olib borayotgan muzeylarda quyidagi yangicha xizmat turlari vujudga keldi;

- ko’zi ojizlar uchun maxsus quloqchinli playerlarda “audio ekskursiya”;
- ko’p tilli “audio ekskursiya”;

²<https://uz.wikipedia.org/wiki/Muzey>

³ https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-93955-1_4

- bolalar uchun maxsus laboratoriya;
- muzey haqidagi hujjatli film namoyishi uchun binoning ichida maxsus panoramalar;
- 360° li virtual ekskursiyalar va h.k.;
- QR-kod bilan ishlovchi eksponat haqidagi matnli, ovozli va video maʼlumotlar jamlanmasi.

Xorij tajribasiga nazar soladigan boʻlsak, birgina Amerika Qoʻshma Shtatlarining oʻzida muzeylar faoliyati ancha takomillashgan koʻrinishga ega boʻlib, mamlakatda 726000 dan koʻproq ishchi oʻrin yaratgan⁴. Shu bilan bir qatorda muzeylar AQSH iqtisodiga har yili 50milliard AQSH dollari hisobida daromad keltiradi⁵. Ushbu mamlakatda muzeylar klassifikatsiyasi oʻzgacha ahamiyatga ega, tarixiy, madaniy muzeylarning anʼanaviy shakllaridan farqli oʻlaroq, ixtisoslashgan muzeylar faoliyati ham rivojlantirilgan.

Mana shunday ixtisoslashgan muzeylardan biri bu “Indianapolis bolalar muzeyi” hisoblanadi. Dunyodagi eng yirik muzeylardan biri boʻlib, AQSHning Indiana shtatida joylashgan va har yili 1.3 milliondan ortiq odamlar tashrif buyuradi.⁶ Bu muzeyning oʻziga xos jihatlari shundan iboratki, ushbu ilmiy muzey aniq fanlarning zerikarli emasligini isbotlaydi. Chunki ushbu muzeydagi turli xil sanʼat va madaniy boyliklarning yorqin namunasi har qanday yoshdagi odamlar uchun noyob kashfiyot boʻla oladi. Dinazavrlar davri eksponatlaridan tortib, XXI asrning zamonaviy ilmiy yangiliklarigacha boʻlgan davrlardagi qiziqarli va interaktiv buyumlar muzeyning oʻziga xos jihati hisoblanadi. Muzeydagi xizmat turlari turli yoshdagilarni oʻz ichiga qamrab oladi. Masalan, besh yoshgacha boʻlgan bolalar galareyasida bolalar eksponatlar bilan kinosetik uslubda tanishishlari mumkin yaʼni muzey eksponatlarini oʻz qoʻllari bilan ushlab his etib koʻrishlariga shu bilan bir qatorda fanning yutuqlaridan zavqlanishlari mumkin. Bolalar bir vaqtning oʻzida ham yangi bilim egallash va vaqtini maroqli oʻtkazish imkoniga ega boʻladi. Sakkiz yoshgacha boʻlgan bolalar uchun “Pattern Pod” mavjud boʻlib, bolalarning qiziqishlarini ragʻbatlantirish maqsadida 50 ta turli tajriba maydonlarida interaktiv eksponatlar bilan mashgʻul boʻlishlari, ilmiy tajribalar oʻtkazishlari⁷ va rangli konstruksiyalar yasashlari ham mumkin. Ular fizik qonuniyatlarning amaliyotda qanday sodir boʻlishini oʻz koʻzlari bilan koʻrib oʻrganishadi.

⁴ Museums as Economic Engines, Oxford Economics, 2017

⁵ <https://www.aam-us.org/programs/about-museums/museum-facts-data/>

⁶ <https://wikipedia.org/>

⁷ <https://www.childrensmuseum.org>

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 19-dekabrda “2020-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasida muzeylar faoliyatini takomillashtirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida” qaror qabul qildi. Ushbu qarorda muzeylar faoliyatini samarali yuritish bo‘yicha qator vazifalar belgilab qo‘yildi. Jumladan, muzeylarga tashrif buyuruvchilarning ehtiyojlarini muntazam inobatga olib, tahlil qilib borish vazifasi ham qo‘yilgan⁸ bo‘lib ushbu jarayon uzluksiz davom ettirish belgilab qo‘yildi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra O‘zbekistonni jahondagi boshqa mamlakatlarning aholisi yoshiga taqqoslaganda, bolalar salmog‘ining anchagina yuqori ekanligi kuzatiladi⁹. Respublikamizda 14 yoshgacha bo‘lgan bolalar soni 9,8 milliondan ortiq¹⁰ni tashkil etadi. Mamlakatimiz aholi qatlamining asosiy qismi yoshlardan iborat ekanligi hamda bolalarning ham soni yuqori ekanligini inobatga olgan holda, aynan bolalarning qiziqish va ehtiyojlarini o‘rganib turizm sohasida ham ularga mos ekskursiyalarni tashkil etish lozim.

Bunda yuqoridagi kabi “Bolalar muzeylarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi chunki, bu kabi muzeylar yoshlarning ayniqsa maktab o‘quvchilarining o‘quv jarayonlarini qo‘llab quvvatlaydi. Maktab darsliklarida o‘tilayotgan fanlardan nazariy olgan bilimlarini amaliyotda ko‘rish imkonining yaratilishiga yordam beradi. O‘quvchilarni vaqti-vaqti bilan muzeylarga tashrif buyurishi ularning bilimlarini oshirish bilan bir qatorda, o‘zlari yashab turgan mamlakatiga va tarixiy shaxslarga nisbatan mehr va hurmat tuyg‘ularini shakllantirishga zamin yaratadi.

Bolalar muzeylarini mamlakatimizda tashkil etishga yana bir ehtiyoj shundan iboratki, hozirgi kundagi mavjud madaniy, tarixiy va zamonaviy muzeylarda bolalar uchun ajratilgan bo‘limlarning kamligi hisoblanadi. Chunki bolalar interaktiv mashg‘ulotlarni ko‘proq yoqtirishadi, biroq aksar muzeylarga eksponatlarga qo‘l tekkizish qat’iyan man etiladi va bu bolalar uchun yoqimsiz holatni vujudga keltiradi. Bolalar muzeylarida esa bilim olish ham qiziqarli jarayonga aylanadi. Chunki maktab darsliklarida tarix, biologiya va geografiya kabi fanlarni nazariy tushunchalarni amalda chuqur o‘zlashtirish va ma’lum predmetlar haqidagi tasavvurni real shakllantirishda muzeylarning ta’lim va tarbiyaviylik funksiyasi to‘liq samara berishi mumkin. Shu sababli ham muzeydagi ekskursiya jarayoni bolalar uchun qiziqarli bo‘lishi lozim.

Hozirda muzeylarda olib boriladigan ekskursiyalarning mazmun-mohiyati ko‘proq tarixiy ma’lumotlarga tayangan, bu kabi ma’lumotlarni esa bolalar maktab darsliklarida o‘qishgan va ekskursiyaning qiziqarliligi yo‘qoladi. Bolalar yangilik va qiziqarli

⁸Qonun hujjatlari milliy bazasi, 20.12.2019-y., 09/19/1019/4171-son

⁹ <https://stat.uz/uz/2-uncotigorisred/5221-o-znekiston-aholisi/>

¹⁰<https://review.uz/uz/post/ozbekistonda-qancha-bolalar-bor-statistika-qomitasi-malumot-berdi>

solishtirishlarni yoqtirishadi. Hozirgi adabiy tilimizda kam uchraydigan soʻzlarni bugungi kundagi ekvivalent soʻzlar va misdollar bilan tushuntirib berish maqsadga muvofiq boʻladi. Shu kabi vaziyatlarda ekskursiya yetakchisi bolalar bilan koʻproq interaktiv oʻyinlar shaklida savol-javob qilib ularning bilimini sinash va diqqatini bir yerga jamlashga yordam beradi. Monoton nutqdan voz kechgan holda, ekskursavod tarixiy personajlarni tasvirlash jarayonida, kuy-qoʻshiq yoki sheʼrlarni ifodali oʻqish orqali bolalarning adabiy salohiyatiga ham ijobiy taʼsir koʻrsatishi mumkin, sababi yosh bolalarni soʻzlardan koʻra koʻproq ohang va intonatsiyaga eʼtibori kuchliroq boʻladi va eslab qolishi ham oson boʻladi.

Bolalar muzeylarini tashkil etishda va umuman hozirda mavjud muzeylarga bolalarning tashriflarini koʻpaytirish albatta ekskursiyalarning yuqori saviyada oʻtkazilishi bilan bogʻliq. Bunda eng asosiy vazifa muzey hodimlari va ayniqsa ekskursiya yetakchisiga yuklatiladi. Ekskursiya yetakchisi- turistlar va ekskursantlarni muayyan turistik resurs bilan tanishtirish uchun kasbiy jihatdan tayyorganlik koʻrgan, Oʻzbekiston Respublikasi rezidenti boʻlgan jismoniy shaxs.¹¹ Aynan bolalarga xizmat koʻrsatadigan ekskursiya yetakchilari avvalambor tashqi koʻrinishidanoq bolalarga yoqimli boʻlishi lozim. Etiket qoidalariga toʻliq amal qiluvchi kichik yoshdagi bolalarga ham kattalar singari mijoz deb qarashi lozim. Mijoz hamisha – haq, degan xizmat qonuni asosida bolalarning erkalik va bazi inijliklarini koʻtara olishi zarur. Katta yoshli ekskursantlardan farqli, bolalarni muzey qonun-qoidalari bilan toʻliq tanishtirib oʻtish muhim hisoblanadi. Shunda, muzeylarda bolalar bilan oʻtkaziladigan har bir ekskursiya samarali hamda maroqli boʻladi.

Oʻzbekistonda bolalar muzeylarini tashkil etishda quyidagilarni amalga oshirish oʻz samarasini beradi:

- birinchidan, muzeylarda olib boriladigan ekskursiya xizmatlarining samaradorligini oshirish hamda ekskursantlarda ijobiy taassurot qoldirish maqsadida, ekskursiya yetakchilarining matnini ekskursiya ishtirokchilarining yosh kategoriyasi va qiziqishlari inobatga olinishi muhim. Masalan: maktab yoshigacha boʻlgan bolalar uchun, 7-11yosh bolalar uchun, 12-15 yosh bolalar uchun.

- ikkinchidan, muzeylar faoliyatini ijobiy surʼatlarda rivojlantirish uchun avvalambor muzey xodimlari va ayniqsa ekskursiya yetakchilarining malakasini oshirish ularning kasbiy koʻnikmalarini rivojlantirib borish hamda ragʻbatlantirish lozim. Muzey hodimlarining faoliyatini klassifikatsiya qilishda aynan bolalar muzeylarida xizmat koʻrsatadigan, bolalar psixologiyasini yaxshi biladigan ekskursavodlarni tayyorlash bu turdagi muzeylarning samarali faoliyat olib borilishiga xizmat qiladi.

¹¹ Oʻzbekiston Respublikasi “Turizm toʻgʻrisida”gi qonuni Toshkent sh. 2019-yil 18-iyul, OʻRQ-549-son

- uchinchi dan, muzey xodimlarining tajribasini oshirish uchun chet ellik (bolalar muzeyida faoliyat koʻrsatuvchi xodimlar) soha mutaxassisleri bilan bir haftalik seminar-trening kurslari olib borilishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. <https://daryo.uz/2017/10/05> Oʻzbekistonda 350 dan ziyod muzeyda 2,4 milliondan ortiq eksponatlar saqlanmoqda. 05.10.2017-yil
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Muzey> Oʻzbekistondagi muzeylar
3. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-93955-1_4
4. Museums as Economic Engines, Oxford Economics, 2017
5. <https://www.aam-us.org/programs/about-museums/museum-facts-data/>
6. <https://wikipedia.org/>
7. <https://www.childrensmuseum.org>
8. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2020-2021-yillarda Oʻzbekiston Respublikasida muzeylar faoliyatini takomillashtirish dasturini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi 1019-son qarori(Qonun hujjatlari milliy bazasi, 20.12.2019-y., 09/19/1019/4171-son) 1-ilova “Muzeylarning joriy holatini tahlil qilish” 6-band
9. <https://stat.uz/uz/2-uncotigorised/5221-o-znekiston-aholisi/> Oʻzbekiston aholisi 2020-yil
10. <https://review.uz/uz/post/ozbekistonda-qancha-bolalar-bor-statistika-qomitasi-malumot-berdi> 01.01.2020-yil holatiga koʻra Oʻzbekiston Respublikasi Davlat statistika qoʻmitasi
11. Oʻzbekiston Respublikasi “Turizm toʻgʻrisida”gi qonuni Toshkent sh. 2019-yil 18-iyul, OʻRQ-549-son 1-bob, 3-modda